

LINGVOMADANIY BIRLIKLAR TARJIMASIDA LUG‘ATLARNING AHAMIYATI

Yusupov Asror Rayimqul o'g'li

Samarqand davlat chet tillat institute Tarjima nazariyasi VA amaliyoti kafedrası o'qituvchisi

Xolmurodova Mohzoda

Samarqand davlat chet tillat institute Ingliz filologiyasi VA tarjimashunoslik fakulteti talabasi

ARTICLE INFO.

Kalit so‘zlar:

Lingvomadaniy, lingvokulturologiya, lug‘atlar, umumiy lug‘atlar, maxsus lug‘atlar.

Annotatsiya

Ushbu tezisda lingvomadaniy birliklar tarjimasida lug‘atlarning ahamiyati, lingvistik lug‘atlar adabiy til leksikasining ma’lum qatlamlari, tarjima lug‘atlarida tarjima qilinayotgan tilning lug‘aviy birligi, transliteratsiya, transkripsiya, kalka haqida ma’lumotlar keng yoritilib borilgan. Bundan tashqari AQSh, Buyuk Britaniya, Rossiya va O‘zbekiston davlatlarining madaniy so‘zlarining qanday tarjima qilinishi haqida ma’lumotlar keltirib o‘tilgan.

<http://www.gospodarkainnowacje.pl/> © 2022 LWAB.

Madaniyat, xalq tafakkuri, uning olami idrok etishidagi o‘ziga xos jihatlarning tilda aks etishini o‘rganish lingvokulturologiyaning asosiy maqsadidir. Mazkur sohaning obykti til va madaniyat, predmeti esa o‘zida madaniy semantikani namoyon etuvchi til birliklari hisoblanadi. Binobarin, lingvokulturologiyada madaniy axborot tashuvchi til birliklari tadqiq etiladi. Bunday til birliklari *lingvomadaniy birliklar* termini ostida birlashadi. Ramz, mifologema, etalon, metafora, paremiologik birliklar, lakunalar, stereotiplar, pretsedent birliklar, nutqiy etiketlar, asosiy lingvomadaniy birliklar hisoblanadi.

Olamning lisoniy manzarasini, madaniyatning asosiy konseptlari majmui bo‘lgan konseptosferani, lisoniy ongni tavsiflash hamda til egalarining milliy-madaniy mentalligini aks ettiruvchi lisoniy birliklarni, insoniyatning qadimiy tasavvurlariga muvofiq keluvchi madaniy arxetiplarni, nutqiy muloqotga xos bo‘lgan milliy ijtimoiy-madaniy stereotiplarni aniqlash lingvokulturologiyaning asosiy vazifalari hisoblanadi. Til va madaniyatning o‘zaro ta’siri muammosi etnolingvistika, etnopsixolingvistika, kognitiv tilshunoslik, lingvomamlakatshunoslik, lingvo-konseptshunoslik, lingvopersonologiya kabi sohalar ham o‘rganiladi. Shu sababli ushbu sohalar lingvokulturologiyaga yaqin sohalar hisoblanadi. [3]

Lingvistik lug‘atlar adabiy til leksikasining ma’lum qatlami bilan chegaralanish-chegaralanmasligiga ko‘ra quyidagi ikki asosiy tipga bo‘linadi:

1) umumiy lug‘atlar;

2) maxsus lugʻatlar.

Umumiy lugʻatlar soʻzligida adabiy tilning barcha soha va qatlamga oid leksikasi aks etadi. Masalan, “Ruscha-oʻzbekcha lugʻat”, “Oʻzbek tilining izohli lugʻati”, “Imlo lugʻati” kabilar. Maxsus lugʻatlarning soʻzligi biror sohaga yoki maʼlum bir qatlamga oid soʻzlar bilan chegaralangan boʻladi. Masalan, “Sinonimlar lugʻati”, “Frazeologik lugʻat”, “Matematika terminlari lugʻati” kabilar. Tartibga solingan lugʻaviy birliklar, ularga berilgan taʼrif-tavsiflar aynan bir tildan yoki boshqa-boshqa tillardan boʻlishiga koʻra lugʻatlar ikkiga boʻlinadi:

1) tarjima lugʻatlari;

2) oʻz til (bir tilli) lugʻatlari.

Tarjima lugʻatlarida tarjima qilinayotgan tilning lugʻaviy birligiga boshqa tilning maʼno jihatdan mos keladigan muqobili beriladi, oʻzga tilning lugʻaviy birligi tarjima qilinib, tavsiflanadi.

Ruscha-oʻzbekcha lugʻatdan namuna:

BKYCHO - mazali, shirin.

НАДУТ - puflab shishirmoq, dam bermoq kabi. Tarjima lugʻatlari ikki tilli va koʻp tilli boʻlishi mumkin. Koʻp tilli lugʻatlarda bir tilning lugʻaviy birligi ikki va undan ortiq tilga tarjima qilib beriladi. Tarjima lugʻatlarining asosiy qismini ikki tilli lugʻatlar tashkil etadi. Tarjima lugʻatlari oʻzga til lugʻat boyligini oʻrganish, oʻzlashtirishda muhim qoʻllanma – manba sifatida yaratiladi. Oʻz til (bir tilli) lugʻatlarining soʻzligi va ularga beriladigan taʼrif-tavsiflar oʻz til materialidan boʻladi. Turli maqsadlarda tuzilgan lugʻatlarning asosiylari quyidagilar: izohli lugʻat, imlo lugʻati, talaffuz lugʻati, morfem lugʻat, chastotali lugʻat, frazeologik lugʻat, omonimlar lugʻati, sinonimlar lugʻati, ters (chappa) lugʻat, antonimlar lugʻati, paronimlar lugʻati, evfemizmlar lugʻati, dialektal lugʻat, terminologik lugʻat va boshqalar. Bir tilli lugʻatlarning ham umumiy (izohli, imlo, talaffuz lugʻati kabilar) va maxsus (omonimlar, sinonimlar, frazeologizmlar, evfemizmlar lugʻati kabi) tiplari mavjud. Lugʻat turlari yuqoridagilar bilan chegaralanmaydi. Bu lugʻatlarning vazifa koʻlami kengligidan dalolatdir. Lugʻatlar ham maʼlum bir til vakillarining muhim madaniy boyligidir. Ular oʻzga tillarni oʻrganishda, savodxonlikni oshirishda, nutq madaniyatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. [4]

Lingvomadaniyatshunoslik ahamiyatga ega barcha soʻzlarni bir tildan ikkinchi tilga toʻgʻridan toʻgʻri tarjima qilmaydi, ularni transliteratsiya, transkripsiya, kalka va tasvirlash kabi usullardan foydalanib tarjima qilinadi [1]. Ayniqsa turizmga oid hamda mehmonxona xizmat koʻrsatish sohasiga oid soʻzlar ingliz tilida bir maʼnoni bildirsa, oʻzbek tilida boshqa maʼnoni bildiradi. Ayrim soʻzlar esa ingliz tilida ishlatilsa, oʻzbek tilida unday soʻzlar ishlatilmaydi. Shuningdek, xizmat koʻrsatish sohasida ayrim xizmat turlariga oid terminlar ingliz tilida mavjud boʻlsa-da, ammo oʻzbek tilida unday xizmat turlari va soʻzlari ham mavjud emas va ularni oʻzbek tiliga toʻgʻridan toʻgʻri tarjima qilib boʻlmaydi. Masalan, *backpack* soʻzi ingliz tilida sayyohlar foydalanadigan maxsus sumka boʻlib, oʻzbek tilida uning rus tilidagi varianti *ryukzak* soʻzi ishlatiladi, chunki oʻzbek madaniyatida bunday sumka turi yoʻqligi sababli ushbu soʻzdan foydalanildi. AdjRevPAR (Adjusted Revenue Per Available), ADR (Average Daily Rate), AHR (Average House Rate) va hokazo, kabi xizmat turlari oʻzbek sayyohlik terminlarida ishlatilmaydi, bu terminlar maʼnosidan kelib chiqib tarjima qilinadi (Oʻrnatilgan daromad koʻrsatkichi, oʻrtacha kunlik koʻrsatkich, oʻrtacha daraja) [2].

Tarjima qilish jarayonida yuqorida keltirilgan soʻz birikmalari toʻgʻridan toʻgʻri, soʻzma-soʻz tarjima qilinmaydi va bunday qiyinchilik tarjimondan mahorat, lingvokulturologik yondashuv va, albatta, bilim talab etadi.

Buyuk Britaniya va AQSh kabi davlatlarda sugʻurta xizmat koʻrsatish sohasi yaxshi rivojlangan:

National insurance - milliy sugʻurta;

Life insurance/personal insurance - shaxsiy sugʻurta;

Property insurance - mol-mulk sug'urtasi;

Social insurance - ijtimoiy sug'urta;

Health insurance - tibbiy sug'urta;

Pet insurance - uy hayvonlari sug'urtasi;

Vehicle insurance—transport vositasi sug'urtasi kabi turlari mavjud bo'lib, milliy sug'urta, uy hayvonlari sug'urtasi kabi tushunchalar o'zbek tilida yo'qligi sababli, tarjima qilinganda so'zga ta'rif berish usuli orqali tarjima qilinadi. Buyuk Britaniya va AQSh madaniyatida uy hayvonlarni oila a'zosi sifatida qaraladi va ularning o'z huquqlari bor deb hisoblashadi. Hamda ushbu davlatlarda uy hayvonlarining tug'ilgan kunlarini tashkillashtirishda "Pet ceremony agency" deb nomlangan xizmat turi nishonlashga yordam beradi. Bunday termin va so'z birikmalarni tarjima qilishda o'zbek tarjimonlaridan katta mahorat va boy madaniy bilimni talab qiladi, chunki bunday xizmat turi o'zbek madaniyatida yo'q. Ular faqatgina g'arb mamlakatlarida mavjuddir.

Amerika madaniyatida biror kishi to'satdan yiqilib tushsa, uning ahvolini so'rash uchun "Are you all right?" savolini berish mumkin. Ammo ushbu iborani o'zbek tiliga "Hammasi joyidami?" qabilida tarjima qilsak, yiqilgan odamga nisbatan kutilmagan munosabat bildirgan, noqulay vaziyatga solgan bo'lamiz. Bizning madaniyatimiz normasiga ko'ra "Hech narsa bo'lmadimi?", "Og'rimayaptimi?", "Yordam beraymi?" qabilidagi savollar berish o'rinlidir.

FOYDALINAYOTGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Qurbonovna I.M., Ubaydillo o'g'li N.B. (2021). Using Multimedia Spechees in Teaching a Foregion Language. *Ижтимоий фанларда Инноватция онлайн илмий журналы*, 1 (1), 91-94b.
2. Qurbonovna I.M. (2021). The importance of ICT in the Teaching English Language. *Ижтимоий фанларда Инноватция онлайн илмий журналы*, 1 (1), 8-10b.
3. Pirimov A., Qodirova X. *Tilshunoslikning dolzarb muammolari - Xorazm "Adabiyot uchqunlari" nashriyoti*, 2019 y., 13b.
4. Omonturdiyev A., Raimnazarova N. *Hozirgi o'zbek adabiy tili -Surxondaryo "Termiz davlat universiteti" nashriyoti*, 2010 y., 118-119b.
5. Cambridge Advance Learner's Dictionary 3rd edition. Cambridge University Press, 2008.
6. Sherzodovich, A. S. (2020). The role of online teaching and innovative methods. *Science and education*, 1(3), 524-528.
7. Аслонов, Ш. Ш. (2020). КОМПЬЮТЕРНАЯ ЛИНГВИСТИКА И ФИЛОЛОГИЯ: ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ. *Гуманитарный трактат*, (84), 17-19.
8. Aslonov, S., & Ruzimurodova, Z. (2020). THE USE OF ACRONYMS AND INITIALISMS IN BUSSINES ENGLISH. *Студенческий вестник*, (12-5), 34-35.
9. Umida, K., Zarina, R., & Shahram, A. (2020). Characteristics, significance and role of motivation problms in foreign language learning. *Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR)*, 9(3), 61-65.
10. Аззамов, Ю. Р. (2021). ГАСТРОНОМИК КОМПОНЕНТЛИ ФРАЗЕОЛОГИК БИРЛИКЛАРНИНГ ЛИНГВОМАДАНИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ. *МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА*, 4(5).